

УДК 343.9:[343.85:343.37](477)

В. В. КОСТЕНКО,*ад'юнкт**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВУ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ, ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТАКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто деякі теоретичні аспекти підвищення ефективності протидії підрозділів Державної служби по боротьбі з економічними злочинами МВС України незаконному підприємництву.

Останнім часом, в умовах економічної кризи та значного зменшення легального сектора економіки, збільшується кількість злочинів, пов'язаних з незаконним підприємництвом. Шкода, що завдається такими злочинами, вражає своїм розмаїттям. Це і несплачені кошти до бюджетів різних рівнів, низька якість продукції та послуг, шкода здоров'ю значної кількості людей.

Питання боротьби з економічними злочинами, зокрема і з незаконним підприємництвом, досліджувались багатьма вченими. Серед них слід відмітити наукові праці Н. О. Гурторової [1], М. Л. Давиденка [2], А. Ф. Зелінського [3], О. Г. Кальмана [4], О. І. Перепелиці, Є. Л. Стрельцова тощо. Певна увага приділялась дослідженню цієї проблематики в роботах російських авторів Б. В. Волженкіна [5], А. С. Горелика, А. І. Долгової, А. І. Ларькова, Б. М. Леонтьєва, А. М. Яковлева [6], П. С. Яні [7], В. Б. Ястребова [8]. Але багато цих робіт було побудовано на вивченні та аналізі матеріалів кінця ХХ ст. Нині змінюється спрямованість економічної злочинності, вона стає більш витонченою, злочинні посягання здійснюються з урахуванням попередньо розроблених злочинних схем. Позиції деяких учених, що досліджували цю проблему, є суперечливими та непослідовними. Як свідчить практика, незаконне підприємництво завжди пов'язано з іншими економічними злочинами та має більш організовані форми. Загальновідомо, що успіх у протидії злочинам у сфері підприємницької діяльності у багатьох випадках залежить від якості законодавчих актів, реального розвитку економічного життя.

Економічна злочинність не тільки кількісно зросла, але і набула нових якостей. Вона використовує існуючі економічні та організаційні закономірності з метою отримання незаконних доходів за рахунок використання інтересів та потреб громадян та юридичних осіб.

Успіх протидії злочинам у сфері підприємницької діяльності багато в чому залежить від

якості законів, їх відповідності реаліям життя і передусім від дійсної суспільної небезпеки діянь, а також чіткості, ясності, несуперечності, прозорості для правозастосувальників, відсутності приводів для неоднозначного тлумачення, правильного визначення кваліфікуючих ознак, пропорційності санкцій вчиненому тощо.

Сформовані в країні соціально-економічні умови зумовили активізацію зустрічних негативних процесів – з одного боку, впровадження злочинних капіталів в легальну економіку, а з іншого – відходу в «тіньову» економіку легальних підприємців. У результаті у сфері економіки виникла широка мережа кримінально орієнтованих господарюючих суб'єктів, у діяльності яких грань між легальним підприємництвом і злочинною діяльністю набувала досить умовного і розпливчатого характеру, що, у свою чергу, становить загрозу нормальному розвитку приватного підприємництва в Україні. Відбувається процес взаємопроникнення криміналу і бізнесу, що, на думку самих підприємців, несе безліч небезпек для формування етики бізнесу, підприємницької психології, порядку ведення справ і в підсумку спричиняє якісні зміни ділового середовища.

Ознайомившись із судовою практикою, можемо зробити висновок, що незаконне підприємництво пов'язано із вуалюванням такої діяльності, бажанням надати їй законного характеру, а також пов'язане із вчиненням фіктивного підприємництва, випуском недоброякісної продукції. Напевно, однією із причин такого становища є відсутність єдиної збалансованої стратегії органів державної влади та правоохоронної системи у комплексній протидії злочинності.

Запобігання цим злочинам істотним чином відрізняється від інших напрямів профілактичної діяльності органів державної влади. Перш за все специфічні напрямки і межі втручання держави у сферу економічної діяльності, а саме в економічну сферу життя суспільства лежать основні детермінанти злочинів у сфері підприємництва.

Особливу увагу тут слід звернути на активізацію профілактичної діяльності недержавних структур, тобто самих підприємців, менеджерів комерційних організацій. Держава повинна сприяти самооздоровленню економічної підсистеми суспільства. Це також становить особливість злочинів у сфері підприємницької діяльності як об'єкта профілактичного впливу.

Серед правоохоронних та контролюючих органів, що здійснюють діяльність, пов'язану із викриттям та запобіганням різноманітним протиправним діянням, у тому числі незаконному підприємництву, особливе місце посідають органи внутрішніх справ. Як структурний підрозділ МВС України Державна служба боротьби з економічною злочинністю (далі – ДСБЕЗ МВС України) поряд з іншими завданнями та функціями здійснює заходи, спрямовані на профілактику незаконному підприємництву.

Основним методом виявлення такого виду злочинної діяльності, як незаконне підприємництво, є оперативно-розшукова діяльність. Вона регламентується спеціальним законом та підзаконними нормативними актами, які розкривають її зміст. Слід зазначити, що положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9] містять певні гарантії захисту майнових прав та інтересів комерційних структур і підприємницької діяльності. Зокрема, в Законі сформульовані підстави для застосування оперативно-розшукових заходів. Виявлення кримінальних підприємницьких структур та документування їх злочинної діяльності практично здійснюється оперативно-розшуковим шляхом. Заходами, що застосовуються при виявленні незаконного підприємництва, є: агентурне спостереження за криміногенним середовищем; виявлення і роз'єднання в цьому середовищі стійких кримінальних зв'язків, а потім складових або вже сформованих організованих структур; встановлення організаторів, виконавців та інших осіб, що в тій чи іншій формі сприяють у здійсненні кримінальної діяльності. Безумовно, слід зазначити, що оперативно-розшукові заходи здійснюються поряд з аналітичними та контрольними заходами.

Структурні підрозділи ДСБЕЗ МВС України мають у своєму розпорядженні широкий спектр повноважень для виявлення злочинів у сфері економічної діяльності. Співробітники міліції мають право отримувати доступ як до приміщень підприємств, установ, організацій, так і до їх майна, а також документів, у яких відображена підприємницька діяльність. Запобігання злочинам пов'язане насамперед із виявленням причин і умов учинення таких злочинів. Завдання профілактики злочинів полягає у прийнятті оперативно-розшукових заходів,

спрямованих на недопущення вчинення протиправних діянь або усунення причин і умов, що сприяють їх учиненню. Оперативно-розшукові заходи повинні, як правило, мати профілактичний, превентивний характер, бути спрямованими на те, щоб не дати злочинцю можливість розпочати вчинення злочину. Таким чином, специфіка використання сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності у профілактиці злочинів полягає в тому, що вона проводиться, як правило, поза кримінально-правовими і кримінально-процесуальними відносинами, де повинні бути чітко визначені права та обов'язки як її суб'єктів, так і її об'єктів, які не можуть бути визначені відомчим нормативним регулюванням. Крім того, однією з найважливіших складових механізму регулювання попередження злочинів у сфері економічної діяльності є їх організаційно-аналітичне та інформаційне забезпечення. Для цих цілей у структурі служб з боротьби з економічними та податковими злочинами утворені і функціонують спеціалізовані підрозділи, що займаються організаційно-аналітичним забезпеченням профілактичної діяльності.

Поряд з оперативно-розшуковою діяльністю підвищенню ефективності протидії незаконному підприємництву може слугувати багато заходів організаційно-управлінського спрямування, які застосовуються ДСБЕЗ МВС України, і не належать до оперативно-розшукових, але за своєю сутністю є організаційно-управлінськими та спеціально-кримінологічними заходами протидії такій злочинній діяльності.

Деякі з них слід розглянути детальніше. Так, кадровий склад сучасних підрозділів ДСБЕЗ МВС України ще, на жаль, свідчить про недоліки його комплектування. Фахівців для підрозділів ДСБЕЗ МВС України спеціалізовано готували в Харкові та Києві, ґрунтовна міліцейська та спеціалізована підготовка дозволяла молодому працівнику ефективно виявляти економічні правопорушення вже з перших кроків практичної служби. На жаль, вказані форми підготовки було ліквідовано, хоча, за відгуками практичних працівників, такі молоді фахівці були дуже корисні для системи. До речі, слід відмітити, що професіоналам у сфері кримінальної економіки можуть ефективно протидіяти лише ті, хто є справжнім професіоналом у сфері розслідування даного виду злочинів.

Нині об'єктивною необхідністю виявлення та профілактики злочинів у сфері незаконного підприємництва є підвищення рівня аналітичної роботи. Сама по собі аналітична робота є різною за змістом та видами, потребує певного часу та досвіду особи, що її здійснює. Підвищенню

рівня такої роботи буде сприяти взаємний обмін досвідом практичними працівниками, проведення спеціалізованого підвищення кваліфікації працівників з метою надання їм знань із виявлення нових форм незаконного підприємництва, підготовка аналітичних довідок, побудованих на матеріалах узагальнення оперативної та процесуальної практики за окремими категоріями кримінальних справ. Це дозволить окремим працівникам підвищити рівень аналітичної роботи, допоможе чітко орієнтуватися в економічних схемах, «бачити» та документувати окремі аспекти протиправної діяльності.

Ефективність протидії незаконному підприємству залежить від встановлення тісних взаємозв'язків з іншими правоохоронними і контролюючими органами. Ні для кого не є таємницею, що така взаємодія є суто декларативною. Така взаємодія повинна будуватися на взаємних інтересах щодо протидії та викриття незаконного підприємництва, вирішенні завдань з припинення незаконної діяльності, обмеження шкідливих наслідків. Слід звернути увагу на необхідність співпраці підрозділів ДСБЕЗ МВС України з органами управління захисту прав споживачів. Це зумовлено тим, що матеріали та скарги, які надходять до органів захисту прав споживачів, у багатьох випад-

ках свідчать про неякісні товари, та послуги, що можуть бути виготовлені або надані суб'єктам, які діють незаконно або без належних дозволів. Ці матеріали можуть слугувати підставою для проведення подальшої діяльності із запобігання незаконному підприємству та іншим економічним злочинам.

Незаконне підприємство – це тривала злочинна діяльність, тому виявлення незаконного бізнесу можливе за умов здійснення відповідних планових контрольних заходів за участю працівників ДСБЕЗ МВС України. Такі заходи можуть проводитися іншим правоохоронними та контролюючими органами за участю працівників ДСБЕЗ МВС України. У ході таких планових перевірок можна виявити деякі факти, що можуть свідчити про незаконну діяльність.

У межах даної статті неможливо детально висвітлити всі заходи, що здійснюються підрозділами ДСБЕЗ МВС України у протидії незаконному підприємству, але слід зазначити, що ефективність такої діяльності залежить від комплексного та системного застосування цих заходів. Тому аналіз заходів, що застосовуються органами ДСБЕЗ МВС України з метою протидії незаконному підприємству, становить перспективу подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Гуророва Н. А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: раздел Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием / Н. А. Гуророва. – Харьков : Одиссей, 2003. – 256 с.
2. Давиденко М. Л. Незаконное предпринимательство: криминологическое исследование : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Михайло Леонідович Давиденко. – Х., 2004. – 178 с.
3. Зелінський А. Ф. Детермінація злочину : навч. посіб. / А. Ф. Зелінський. – Х. : УкрЮОА, 1994. – 52 с.
4. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки: проблеми прогнозування, планування та координації заходів протидії / О. Г. Кальман. – Х. : Новасофт, 2005. – 256 с.
5. Волженкин Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц / Б. В. Волженкин. – СПб. : Санкт-Петербург. юрид. ин-т Ген. прокуратуры РФ, 1998. – 40 с.
6. Яковлев А. М. Социология экономической преступности / А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1988. – 256 с.
7. Яни П. С. Мошенничество и иные преступления против собственности: уголовная ответственность / П. С. Яни. – М. : Интел-синтез, 2002. – 136 с.
8. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений / В. Б. Ястребов // Вопросы борьбы с преступностью. – 1982. – Вып. 37. – С. 21–24.
9. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2135-12>.

Надійшла до редколегії 31.03.2011

КОСТЕНКО В. В. ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НЕЗАКОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ, ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ТАКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Рассмотрены теоретические аспекты повышения эффективности предупреждения незаконного предпринимательства подразделениями Государственной службы по борьбе с экономическими преступлениями МВД Украины.

KOSTENKO V. PREVENTION OF ILLEGAL BUSINESS OF INTERNAL AFFAIRS AGENCIES OF UKRAINE: THEORETICAL ASPECTS, IMPROVING THE EFFICIENCY OF SUCH ACTIVITIES

The theoretical aspects of improving the counteraction against illegal business by departments of State Service for Combating Economic Crimes are reviewed.